

УДК 94 (477)

Андрій Кліш

ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ХРИСТИЯНСЬКО-КОНСЕРВАТИВНОЇ ТЕЧІЇ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

У статті проаналізовано політичні аспекти діяльності представників суспільно-християнського руху в Східній Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст.

Ключові слова: Східна Галичина, християнсько-консервативний рух, народовці, політична діяльність, національні інтереси.

Функціонування українського християнсько-консервативного руху в Східній Галичині кінця XIX – початку XX ст. – важлива складова всеукраїнського національно-культурного, суспільно-політичного, господарсько-економічного поступу, що ґрунтувався на загальнолюдських морально-етичних засадах, всебічному розширенні наукового світогляду, духовному збагаченні й культурному вихованні нації, піднесенні рівня освіти й науковості, втіленні у життя національних прагнень багатьох поколінь українців.

Актуальність дослідження ґрунтується на необхідності вивчення та узагальнення досвіду функціонування українського християнсько-консервативного руху в Східній Галичині кінця XIX – початку XX ст., активна організаційна праця якого виступала важливим чинником і критерієм морального, духовного й культурного збагачення українства.

Об'єкт статті – суспільно-політичні процеси у Східній Галичині кінця XIX – початку XX ст.

Предмет дослідження – український християнсько-консервативний рух як важливий чинник консолідації українства, формування національної свідомості й національно-культурного поступу в досліджуваній період.

Мета статті полягає у тому, щоб на основі ґрунтовного, об'єктивного й комплексного аналізу дослідити ідеологічні засади українського християнсько-консервативного руху в Східній Галичині кінця XIX – початку XX ст.

Об'єкт, предмет і мета дослідження обумовили вирішення таких основних завдань: проаналізувати основні ідеологічні засади християнсько-консервативного руху; простежити еволюцію його політичних вимог; дати цілісну й об'єктивну оцінку участі християнсько-консервативного руху у формуванні національної свідомості українства.

Певні аспекти досліджуваної проблеми проаналізовано науковцями. Зокрема, загальну характеристику суспільно-християнській течії досліджуваного періоду здійснили Т. Антошевський [32], С. Гелей [33], І. Нагаєвський [34]. Визначним діячам цієї течії присвячені розвідки Т. Батенка [35], О. Гриб [36–37], І. Сохоцького [38], І. Левицького [39], А. Кліша [40].

Основу джерельної бази статті складають матеріали Центрального державного історичного архіву України у м. Львові та тижневика “Руслан” – видання суспільно-християнської течії.

Із створенням католицького русько-народного союзу (далі – КРНС) українська християнсько-консервативна течія у Східній Галичині вийшла на якісно новий рівень розвитку. Митрополит С.Сембратович мав намір створити клерикальну організацію, однак лідерам християнсько-консервативної течії вдалось його переконати відмовитись від цієї ідеї. Натомість, О.Барвінський запросив до створення КРНС групу світської інтелігенції [1, арк. 5].

Про нову українську політичну організацію йшлося на зібранні деканальних представників, скликаному митрополитом С.Сембратовичем у грудні 1896 р. Незважаючи на його заклики, більшість священників не підтримала ідею створення клерикальної організації або перетворення КРНС на таку [2, арк. 10]. Про створення КРНС стало відомо при папському престолі. Папа Лев XIII цікавився діяльністю КРНС у представника греко-католицької церкви при Ватикані о. Василя Левицького [3, арк. 17].

Опозиційні народовці на чолі з Ю.Романчуком, Є.Олесницьким, К.Левицьким у вересні-грудні 1896 р. укладають з москвофілами політичний союз – так звану “консолідацію” – заради спільної участі у виборах до парламенту у 1897 р. [4, арк. 39]. “Діло” вказувало, що ініціатором консолідації виступило згадане зібрання [5, арк. 4], хоча було відомо, що консолідація готувалась ще з 1893–1894 рр. КРНС відразу став в опозицію до консолідації, чим самоізолювався в українському політичному просторі й викликав хвилю гострої критики. “Діло”, “Галичанин” та інша опозиційна преса розглядала КРНС і його лідерів як національних зрадників, що продались полякам [6, арк. 3]. Цьому явищу певною мірою сприяли й польські чинники на чолі з графом К.Бадені, що відверто визнавали О.Барвінського єдиною українською політичною силою, з якою вони готові співпрацювати [7, с. 1].

Союз народовців з москвофілами трактувався КРНС як нове піднесення національно-культурного руху, об'єднання за свої виборчі права й розвиток на “народних основах” [8, с. 2]. КРНС, звісно, пропагував християнський підхід до вирішення політичних й соціальних проблем. Другий параграф статуту КРНС вказував на його мету: “дбати про релігійно-моральні, народні і економічні справи народу руского в Галичині, особливо ж про справи руских селян і міщан, на основах католицьких” [9, с. 3].

Партія на чолі з О.Барвінським намагалась не афішувати своєї лояльності до крайової влади, обмежуючись заявами вірності Габсбургам. Проте постійні закиди з боку польських кіл про намір співпрацювати виключно з КРНС, призвели до того, що його лідери змушені були відмовитись від політичної діяльності на користь участі у парламентській діяльності з метою захисту соціально-економічних та культурно-освітніх прав українців Східної Галичини.

12 лютого 1897 р. О.Барвінський виступив у Галицькому сеймі з ґрунтовною промовою щодо погіршення економічного стану східногалицького селянства. Ця промова чітко висвітлювала основний політичний принцип О.Барвінського і його послідовників [10, арк. 7]. Варто зауважити, що парламентська діяльність християнсько-консервативної течії, починаючи з 1897 р., в основному зосереджувалась на складному економічному становищі українців Східної Галичини.

Значна частина народовців вбачала консолідацію з москвофілами у Галицькому сеймі як відступ від основних принципів і засад національно-культурного розвитку. З іншого боку, польська сеймова більшість мала підставу звинувачувати КРНС у співпраці з москвофілами й орієнтацією на Росію. Внаслідок пропагандистської діяльності польської більшості Галицького сейму, значна частина греко-католицького духовенства відвернулась від КРНС. На зборах, скликаних А.Вахнянином у Львівському окрузі, не було жодного греко-католицького священника, який би схвально оцінив діяльність КРНС у парламенті та сеймі й висловив йому довіру на наступних виборах [11, с. 4].

“Руслан” висвітлював передвиборчу програму КРНС, що ґрунтувалась на ідеях співпраці з москвофілами, відкидання демагогії й популізму [12, арк. 2]. Наголошувалось на християнсько-католицькій позиції КРНС, співзвучній з передвиборчим посланням українських греко-католицьких владик. У посланні йшлося про загрозу для церкви з боку соціалізму, а тому церкві залежало на результатах виборів, через що єпископи рекомендували обирати справжніх патріотів [13, арк. 4].

Розвиток передвиборчого руху призвів до загострення політичних відносин у Східній Галичині й, одночасно, до політичного піднесення населення і недовіри та спротиву політичній пропаганді. Оцінивши ситуацію і розуміючи не вигідність своєї позиції в суспільстві, КРНС був змушений відмовитись від участі у виборах як політична партія. 24 лютого 1897 р. на зборах політичного комітету союзу вирішено самоусунутись від виборчої боротьби через неможливість її нормального ведення в існуючих умовах. КРНС не висловлював солідарності з іншими українськими політичними групуваннями і вважав ідею порозуміння не на часі [14, арк. 11].

Остаточна позиція КРНС висловлювалась у заяві від 8 березня 1897 р., у якій наголошувалося на тому, що приступаючи до виборчої боротьби, КРНС мав намір працювати над примиренням поляків і українців у Східній Галичині. Проте відверті зловживання польської крайової влади і радикалізм певних українських кіл не дозволили їм реалізувати свої засади. КРНС відстоював необхідність дотримання конституції Австро-Угорщини, гарантованих нею національних прав і закликав виборців підтримати тільки тих українців, які визнають свою національність і признають себе католиками [15, арк. 23]. Відмовившись від участі у виборах як партія, КРНС продовжував підтримувати кандидатури окремих своїх діячів або інших поміркованих народовців.

З наближенням виборів у 1879 р., політична ситуація у Східній Галичині загострювалася. Влада вдавалася до репресій, застосування силових методів, арештів, навіть священників. Це значно ускладнювало позицію християнсько-консервативної течії, погіршувало ставлення до них з боку інших українських партій і народних мас загалом; проповідувані ними мирні, легальні методи політичної боротьби явно не відповідали характеру суспільних відносин. Одночасно зростала популярність радикальних закликів і методів, а, поряд з тим, лідерам консолідації вдалось повернути на свій бік народні маси і значно їх активізувати [16, арк. 12]. Вибори до парламенту в Східній Галичині відбулись із значними зловживаннями з боку місцевої влади, застосуванням сили і сутічки поліції з виборцями.

Внаслідок виборів депутатські мандати отримали дев'ять галицьких українців та два українці з Буковини. Серед них: представники християнсько-консервативної течії – О.Барвінський, А.Вахнянин, І.Гробельський, М.Каратницький, К.Мандичевський, К.Охримович; опозиційно-народовської – Т.Окуневський, Д.Танячкевич; соціал-демократів – Р.Яросевич [17, арк. 5–6]. Замість семи депутатських мандатів українці мали вже дев'ять. Однак лідери консолідаційного блоку народовців і москвофілів були цими результатами відверто невдоволені. Особисто Ю.Романчук не переміг у жодному з п'яти округів. Москвофіли, незважаючи на підтримку народовців, не отримали жодного мандата. Репресії виборами не закінчились. Одразу після них розпочались судові процеси над найактивнішими громадськими діячами, у тому числі – духовенством.

Результати й умови проведення виборів викликали хвилю критики з боку КРНС і його лідерів. Поширювалась думка, що перемога КРНС була досягнута не так голосами виборців, як підтримкою віденського уряду. Звинувачення в запродавстві за мандати утруднювало діяльність КРНС, його організаційний розвиток [18, арк. 7].

Газета "Руслан" пропонувала відмовитись від взаємних звинувачень й судових розбирань, а перейти до конкретної праці для народу. Часопис звертав увагу новообраних депутатів на основне завдання їхньої парламентської діяльності: відстоювання національно-культурних та економічно-господарських інтересів галицьких і буковинських українців. Орган християнсько-консервативної течії звертався і до австро-угорської влади, наголошував на тому, що національно-культурне та економічно-господарське піднесення українців Східної Галичини і Буковини зміцнить й саму імперію. Для виконання поставленої програми часопис радив українським депутатам співпрацювати з депутатами, які стояли на позиціях "справедливості національної і економічної" [19, с. 2–3].

Отже, внаслідок політичних обставин КРНС не брав участі у виборах до парламенту як партія, а лише підтримував своїх представників. У результаті виборів шість з дев'яти обраних галицьких українських депутатів належали до КРНС. У цілому вибори пройшли зі значним зловживанням влади. Незадоволення результатами виборів, методами їхнього проведення призвело до загострення політичних відносин в краю і критику КРНС.

Лідери християнсько-консервативної течії зосередились в основному на роботі в громадських організаціях, парламенті та сеймі. Працю в Державній раді О.Барвінський, А.Вахнянин та інші депутати доповнювали діяльність в Галицькому сеймі. На відміну від парламенту тут вони займались переважно економічно-господарськими справами. А.Вахнянин продовжував популяризувати спілки Райфайзена. О.Барвінський виступав у справі охорони і консервації пам'яток архітектури, передусім, сакральних, зниження цін на сіль тощо.

Насамперед він звертав увагу на значні фінансові витрати з крайового бюджету на сесії сейму. Для покращення економічного стану О.Барвінський пропонував не збільшувати податки, а вимагати від уряду більшої участі краю у розподілі існуючих податкових коштів. Також, він визнав недоцільним

прийняття закону про неподільність селянських угідь, коли для вихідців зі села не було створено нових робочих місць. О.Барвінський пов'язував процес гальмування економічних питань з політичними мотивами. На його думку, польські дідачі, заявляючи, що усі досягнення українців – виключно їхня заслуга, сприяли розвитку москвофільства й агресивного ставлення до християнсько-консервативної течії українського політикуму. О.Барвінський радив, звертаючись до польських депутатів, з християнською любов'ю ставитись до українців у Східній Галичині [20, арк. 12–13].

Важливу роль християнсько-консервативна течія посідала у релігійно-церковних питаннях. Особливо у взаєминах християнсько-консервативної течії з єпископом А.Шептицьким. Владика роз'яснював суть християнського вчення у житті людини, його ролі у суспільних процесах, налагодженні миру у сім'ї й державі. Особлива увага зверталася на родинне життя, яке, на думку владики, відображалось на благополуччі суспільного життя, національному і релігійному вихованні молодого покоління [21, с. 29–49]. А. Шептицький протиставив християнське розуміння родини, поширеними у цей час соціалістами, емансипації та громадянських шлюбів.

Поступово відбувається зближення А.Шептицького з лідерами християнсько-консервативної течії, він втягується у роботу контролюваних ними громадських організацій, налагоджується постійне листування між єпископом і О.Барвінським, у гостях у якого А.Шептицький неодноразово бував. Незадоволені правлінням А.Шептицького були москвофіли, оскільки він не йшов на відкритий конфлікт, чітко окреслив свою українську національну ідентичність, що суперечило їхній ідеології.

Лідери християнсько-консервативної течії покладали певні надії на єпископа А.Шептицького, вважали, що він зможе знешкодити антиунійні змагання москвофілів. Тим не менше на початку він також змушений був зважати на їхній вплив. Подальше знайомство єпископа зі східногалицькими москвофілами дало можливість зрозуміти справжні їх цілі, і тоді А.Шептицький цілковито з ними пориває [22, с. 505].

У такому твердженні є певна доля логіки. А.Шептицький не міг відразу відмовитись від підтримки значної частини кліру, який сповідував москвофільські погляди. Москвофіли-священники вбачали у молодому владиці польський наступ на церкву, тому й чинили йому різні перепони. Зрештою, український національний табір не відрізнявся від них у ставленні до особи єпископа. Орган християнсько-консервативної течії постійно інформував про діяльність молодого владики. “Руслан” писав про те, що станіславівський єпископ А.Шептицький проводив візитацію найбільш віддалених гірських сіл, у багатьох з яких священники-москвофіли занедбали свої пастирські обов'язки тощо [23, арк. 13–14].

Лідери християнсько-консервативної течії покладали на молодого митрополита надію, що він позитивно вплине на галицько-українські відносини, очолить не тільки релігійно-церковне життя у Східній Галичині, але й національно-політичне, піднесе роль духовенства у суспільстві, сприятиме наверненню до церкви світської інтелігенції [24, с. 1–2; 25, с. 2–3]. Християнсько-консервативна течія шукала в особі нового митрополита А.Шептицького підтримки.

Для прихильників О.Барвінського і А.Вахнянина було характерне більш загальне розуміння проблем українців Східної Галичини. Вони постійно наголошували на християнсько-соціалній ідеології як противазі радикалізмові та соціал-демократії. Християнські консерватисти намагались викрити антирелігійну спрямованість соціал-демократів, активно роз'яснювали доктринальні різниці у світогляді християн та соціалістів. Зрештою, вони ставили під сумнів можливість соціал-демократів бути віруючими християнами і їх здатність змінити суспільні відносини на краще [26, с. 4].

Отже, між діячами християнсько-консервативної течії та представниками лівих партій та рухів загострювались внутрішні, ідеологічні протиріччя, особливо в ставленні до релігії, зокрема, християнства та визначення його ролі у житті українців. О.Барвінський, відстоюючи домінуючі інтереси церкви у житті суспільства, у вихованні молоді та вирішенні соціальних проблем, намагався знайти для себе соціальну опору, щоб мати можливість зміцнити становище християнсько-консервативної течії у Східній Галичині.

Не можна не зауважити, що відбувалися зміни і в політичній орієнтації чільних діячів християнсько-консервативної течії. “Руслан” частіше критикував польські правлячі кола за відверте розгортання міжнародної ненависті [27, с. 3–4]. Усе це спонукало до пошуку радикальніших методів відстоювання своїх інтересів.

Зміна позиції християнсько-консервативної течії пов'язана з політикою правлячих польських кіл, які вважали, що вже зробили для українців Східної Галичини багато корисного. Проте ці зміни не означали, що вони збираються переходити у крайню опозицію. Загалом, політична ситуація у Східній Галичині характеризувалася тим, що українські націонал-демократи знову зближувалися з москвофілами, що відштовхувало від них християнських консерватистів. Польські правлячі кола вже не збирались підтримувати О.Барвінського. Його прихильники усвідомлювали цю зміну в польській політиці. Польська преса розпочала небувалий наступ на українство [28, с. 1].

Складна ситуація не дала жодної користі О.Барвінському та його однодумцям. Крайова влада поширювала думки про те, що О.Барвінський нав'язував контакти з радикалами. Ці думки поширювала й московфільська преса [29, с. 3–4]. Варто наголосити на тому, що "Руслан" також подавав більше критичних статей, що стосувалися як крайової влади, так і московфілів, що свідчило про певну переорієнтацію християнсько-консервативної течії. Ю.Романчук взагалі пропонував утворити спеціальний трибунал для розслідувань дій крайової влади у відношенні до українців Східної Галичини [30, арк. 7–8; 31, с. 257].

Таким чином, поряд з тим, християнсько-консервативна течія, враховуючи несприятливі зовнішні обставини, намагалась зміцнитись зсередини. 4 жовтня 1901 р. відбулося зібрання, на якому ставилося питання розширення впливу. "Руслан" опублікував звернення до української інтелігенції із закликом до об'єднання з метою захисту інтересів українців у Східній Галичині, однак ці заклики не змогли дати серйозних результатів, оскільки християнсько-консервативна течія поступово втрачала свій вплив.

Список використаних джерел

1. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУ у м. Львові). – Ф. 165. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 5. 2. ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 165. – Оп. 1. – Спр. 23. – Арк. 10. 3. Там само. – Ф. 818. – Оп. 1. – Спр. 36. – Арк. 17. 4. Там само. – Ф. 165. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 39. 5. Там само. – Ф. 779. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 4. 6. Там само. – Ф. 382. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 3. 7. Наші наміри // Руслан. – 21 січня 1897. 8. Принцип національності // Руслан. – 7 лютого 1897. 9. Наші плани // Руслан. – 21 лютого 1897. 10. ЦДІАУ у Львові. – Ф. 165. – Оп. 1. – Спр. 42. – Арк. 7. 11. Рух виборчий // Руслан. – 13 лютого 1897. 12. ЦДІАУ у Львові. – Ф. 382. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 2. 13. Там само. – Спр. 23. – Арк. 4. 14. Там само. – Спр. 24. – Арк. 11. 15. Там само. – Спр. 26. – Арк. 23. 16. Там само. – Спр. 29. – Арк. 12. 17. Там само. – Ф. 165. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 5–6. 18. Там само. – Спр. 14. – Арк. 7. 19. Дві задачі послів руских // Руслан. – 25 березня 1897. 20. ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 165. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 12–13. 21. Пастирський лист до духовенства і вірних Станиславівської єпархії // Твори слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького. Пастирські листи. – С. 29–49 (том I). 22. Кедрин І. У межах зацікавлення / Кедрин І. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто: Бібліотека Українознавства НТШ, 1986. – 622 с. 23. ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 165. – Оп. 1. – Спр. 21. – Арк. 13–14. 24. Новий митрополит Галицький // Руслан. – 15 падоліста 1900. 25. Новий владика // Руслан. – 20 падоліста 1900. 26. Чи може християнин бути соціал-демократом? // Руслан. – 17 падоліста 1900. 27. Політика цькування // Руслан. – 25 червня 1901. 28. В рішачій хвилі // Руслан. – 4 вересня 1901. 29. Голоси преси // Руслан. – 8 вересня 1901. 30. ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 382. – Оп. 1. – Спр. 45. – Арк. 7–8. 31. Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму. 1861–1901 (нарис з історії українського парламентаризму) / Чорновол І. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2002. – 288 с. 32. Антошевський Т. До історії християнсько-суспільного руху в Галичині (80-ті рр. XIX ст. – 1914 р.) / Тарас Антошевський. – Львів, 1997. – 36 с. 33. Гелей С. Консервативна течія в суспільно-політичній думці України XIX ст. / Гелей С. – Львів: Інститут українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича, 1996. – 122 с. 34. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття / І. Нагаєвський. – К.: Укр. письменник, 1993. – 413 с. 35. Батенко Т. Анатоль Вахнянин (1841–1908). Біля джерел національного відродження / Тарас Батенко. – Львів: Кальварія, Каменярь, 1998. – 140 с. 36. Гриб О. Олександр Барвінський в громадсько-просвітницькому русі західноукраїнських земель кінця XIX століття / О. І. Гриб // Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. Вип. 4. Серія Історія. – Одеса: Астропринт, 2006. – С. 66–74. 37. Гриб О. Внесок Олександра Барвінського в національно-культурне відродження західноукраїнських земель наприкінці XIX – на початку XX століття / Гриб О. І. // Українська культура: питання історії, теорії, методики. Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції студентів і молодих учених: У 2 ч. – Ч. 1. / Упоряд. І. М. Цуркан. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2005. – С. 6–9. 38. Сохоцький І. Олександр Барвінський / Сохоцький І. // Історичні постаті Галичини XIX–XX ст. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1961. – С. 116. 39. Левицькій І. Олександр Барвінський в історії культурного руху українського народу на Прикарпатті / Левицькій І. Е. – Львів, 1901. – 118 с. 40. Кліш А. Кирило Студинський та християнсько-суспільний рух в Галичині (кін. XIX – поч. XX ст.) / Андрій Кліш // Наука. Релігія. Суспільство. – Донецьк, 2006. – № 1. – С. 30–36.

Андрей Клиш

ПОЛИТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ХРИСТИАНСКО-КОНСЕРВАТИВНОГО ДВИЖЕНИЯ В ВОСТОЧНОЙ ГАЛИЦИИ КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX В.

В статье проанализированы идеологические основы общественно-христианского течения в Восточной Галиции в конце XIX – начале XX в.

Ключевые слова: Восточная Галичина, христианско-консервативное движение, народовцы, политические аспекты, культурно-образовательная деятельность, национальные интересы.